

Az MTA új levelező tagjainak bemutatása

KEDVES OLVASÓINK!

Idén ismét új tagokat választott soraiba a Magyar Tudományos Akadémia. A *Magyar Tudományban* – korábbi szokásunkhoz híven – most is bemutatjuk az MTA új levelező tagjait. Kérdéseket kínáltunk nekik, s bízunk benne, hogy válaszaik segítségével többet is megtudhat róluk az olvasó, mint az MTA honlapján található, igen fontos szakmai tényeket. Reméljük, hogy ezek az önvallomások a sikeres tudósok szakmai életrajzokban nem olvasható arcát is megmutatják.

KOLLÁR LÁSZLÓ

VII. Kémiai Tudományok Osztálya

Kaposváron született 1955-ben. A Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kara Szervetlen Kémia Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára. Szűkebb szakterülete a fémorganikus kémia, a homogén katalízis. Az enantioszelektív homogén katalitikus reakciók területén ketonok hidrogénezésénél és alkének hidroformilezésénél az addig ismert legjobb optikai hozamokat érte el, lehetővé téve ezzel számos értékes királis építőelem (2-aril-propanal, 2-formil-oxazolidin, formilborostyánkősav-származékok stb.) hatékony szintézisét. Nagynyomású NMR-vizsgálatok és modellvegyületek segítségével tisztázta a platina-komplexek katalizálta hidroformilezés mechanizmusát. Ezzel évtizedek óta vitatott kérdéseket válaszolt meg. Kidolgozta szteránvázás enol-triflátok, jódalkének és jódaromások több olyan palládium-katalizált homogénkatalitikus kapcsolási és karbonilezési reakcióját, amelyek kiváló hozammal szolgálnak gyakorlati szempontból fontos szteroidokat, nikotinsavamidokat és új N-heterociklusos származékokat. Ezek a vegyületek

fontos gyógyszeripari céltermékek szintézisének kulcsintermedierjei.

Mi volt az a döntő mozzanat az életében, amely erre a pályára vitte?

Bár az általános iskolában is szerettem a kémiát, és szép sikereket értem el – jórészt Szabó Mária Zsuzsa tanárnőnek köszönhetően, aki ugyanazon épületben végezte tanulmányait, ahol jelenleg dolgozom –, matematika-fizika tagozaton, a kaposvári Táncsics Mihály Gimnáziumban tanultam tovább. Döntésemben valószínűleg a tagozat elismertsége, az itt végzett diákok kiválósága is szerepet játszott. Amúgy nem tűnt túl logikusnak ez a lépés, hiszen első számú kedvencem itt is a kémia lett, de további tanulmányaim szempontjából mégis nagyon jó választásnak bizonyult. Középiskolás éveimből több olyan mozzanatra is emlékszem, amely a vegyész-vegyésszmérnöki pálya felé irányított. Hirtelenjében két dolog villan fel, mindkettő gimnáziumunk kiváló kémia tanáraihoz kötődik: Szántó Lászlóhoz, aki a *mat-fizeseeknek* a kémiát tanította, és Kontra Józsefhez, aki gyakran Szántó tanár úrral közösen a szombat délben, órák után tartott kémia szakkört vezette. Ezekben a foglalkozásokon egyrészt kiderült, hogy a hétről hétre feladott kémiai számítási feladatok megoldása könnyebben ment, mint akár az egy évvel fölöttem járóknak, másrészt hihetetlenül megfogott a kísérletekre adott, egyszerű, első ránézésre kissé absztraktnak tűnő magyarázat. Egy kísérlet, melyet a higany kémiáját oktatóm gyakran felidézek hallgatóimnak, különösen élesen bevésődött emlékeimbe. Higany-nitrát vizes oldatához óvatosan kálium-jodidot csepegtetve élénk narancssárga csapadék vált ki. További kálium-jodid hozzáadására a csapadék egy szintelen oldat keletkezése közben „eltűnt”. A jelenség ma-

gyarázata, a komplex vegyületek keletkezése egy másodikos gimnazista számára maga volt a csoda! Magam is megmosolygom, de emlékszem, a termék, a tetrajodomerkurát(II)-ion nevének mormolgatása is valami megmagyarázhatatlan, különleges kíváncsiságot váltott ki belőlem. Az már teljesen véletlen, hogy kutatói pályámat az átmenetifémek koordinációs kémiája végig elkísérte, meghatározta.

Ki volt a mestere?

Visszatekintve a mögöttem hagyott, tudományos diákkörös éveket is számolva, kutatásban eltöltött négy évtizedre, két nagyformátumú, pályámat meghatározó professzor jelenik meg előttem. Markó László, akinek intézetében tudományos diákköri és doktori munkámat végeztem, és Piero Pino, akinél posztdoktori éveimet töltöttem. Őket említve a mellettük álló kutatótársakra is gondolok. Olyan inspiráló, kutatásra kiválóan alkalmas légkört alakítottak ki a Veszprémi Vegyipari Egyetemen és a zürichi ETH-n, amely páriját ritkítja. Érdekes, hogy mindkét professzorral nagyon kevés közleményem van, ennek oka jórészt abban keresendő, hogy nagyon hamar saját utamat kezdtem járni. A szakmai értékrend, amely az általuk irányított kutatóhelyen érvényesült, példaként szolgál számomra.

Mit köszönhetek nekik? Szakmai szempontból a legtöbbet, amit egy kutató elmondhat: ekkor dőlt el véglegesen, hogy életemben a kémia meghatározóvá, igazi hobbivá, játékká, hivatássá válik majd. (Talán furcsa e szavak együtt említése, de nehezen tudnám meghatározni, valójában mit is jelent számomra...)

Magányos kutató vagy inkább csapatjátékos?

A kísérletes tudományok – márpedig a koordinációs kémia, a katalízis ilyen terület – feltételezik a különböző részterületek kutatóinak együttműködését. Valamely jelenség vizsgálata, egy új vegyület részletes karakterizálása általában több kutató együttgondolkodásával oldható meg. Lelkes munkatársakkal, inspiráló megbeszéléseket folytatva a kutatás hallatlan öröm. Ily módon magányos kutatónak semmiképpen nem mondhatom magam.

Ugyanakkor valamely új terület kijelölésénél, egy új, akár nagyobb kutatócsoportot érintő projekt indításánál a célok meghatározását, a fontosabb lépések végiggondolását magányosan végzem. Korán önálló kutatásokba kezdtem, megszoktam, hogy az első lépéseket magamnak kell megtennem, természetesen vállalva ezzel a sikertelenség kockázatát és a felelősséget is.

KOVÁCS ZOLTÁN
Földtudományok Osztálya

Egerben született 1960-ban. Az MTA Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont Földrajztudományi Intézetének tudományos tanácsadója, a Szegedi Tudományegyetem Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára. Szűkebb szakterülete a társadalomföldrajz. A városföldrajz és urbanizációkutatás nemzetközileg elismert képviselője. Kutatási eredményeivel hozzájárult a városfejlődés hazai és kelet-közép-európai törvényszerűségeinek feltáráshoz, számos posztszocialista városi jelenség értelmezéséhez, a hazai városföldrajzi kutatások elméleti és módszertani megújulásához. Behatóan foglalkozott hazánk térszerkezetének 1990 utáni átalakulásával, a népesség térbeli mobilitásának változásával, a kreatív gazdaság települési szokásaival, a politikai véleménynyilvánítás térbeli különbségeivel is. Eddig 337 tudományos közlemény (közülük tizenöt szakkönyv) szerzője. Oktatói tevékenysége hazai és nemzetközi szinten egyaránt kiemelkedő. A Magyar Földrajzi Társaság alelnö-

ke, két cikluson át az MTA közgyűlési doktor képviselője, az MTA Földtudományok Osztálya Társadalomföldrajzi Tudományos Bizottságának elnöke.

Mi volt az a döntő mozzanat az életében, ami erre a pályára vitte?

Nagyjából tízéves lehettem, amikor megfogott a földrajz varázsa. Ez cseppet sem meglepő, hiszen melyik fiatal fiút ne érdekelnék a távoli egzotikus tájak, a felfedezőkről szóló izgalmas történetek, vagy a természet nyújtotta érdekességek. A „földi” kérdések iránti érdeklődés kialakulásában fontos szerepe volt általános iskolai tanáromnak, Kormos Tóni bácsinak, aki Egerben a tanárképző főiskola gyakorló iskolájában a földrajzórakon nemcsak a térképolvasás alapjait sulykolta belém, de gyakran vetített képeket és mesélt úti élményeiről. Mivel akkoriban földrajzot csak tanári szakpárosításban lehetett tanulni, így érettségi után a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem biológia–földrajz szakát választottam. Mindkét szak híres volt a terepre járásról, sok időt töltöttünk tanulmányaink során, és azon kívül is utazással, hazánk és a környező országok megismerésével. Az erőteljes természettudományos megalapozás mellett tanulmányaim során egyre inkább a társadalomföldrajz, vagyis a földrajz társadalmi kérdésekkel foglalkozó ága felé fordultam. Szakdolgozatomat is településföldrajzi témában készítettem, s talán jelzésértékű, hogy azóta is városokkal foglalkozom. A végzést követően, 1984-ben kerültem az MTA Földrajztudományi Intézetébe Budapestre, ahova volt tanárom, az intézet későbbi igazgatója, Berényi István csábított. Hogy hívására igent mondtam, s középiskolai tanári oklevéllel a zsebemben felcsaptam főállású kutatónak, máig sem bántam meg, s tulajdonképpen